

תוכן העניינים

פתח דבר

ט

מבוא

- פרק ראשון: רב יצחק בן שמואל הספרדי: חייו ויצירתו
- א. תולדותיו ומשפחתו 3
- ב. מעמדו ותפקידיו בקהילה 5
- ג. יצירתו 6
- ד. בין מלכות ישמעאל למלכות אדום 7
- פרק שני: מפעלו של רב יצחק כפרשן המקרא
- א. היקף הפירושים 10
- ב. שרידי הפירושים 10
- פרק שלישי: פירוש רב יצחק לספר שמואל ב: קודיקולוגיה ופלאוגרפיה
- א. שני כתבי יד שהם אחד 12
- ב. הפלאוגרפיה של כתב יד ב 13
- ג. השתמרות כתב היד 13
- פרק רביעי: מבנה הפירוש ואופיו
- א. המבנה הכפול של התרגום והפירוש 15
- ב. אופיו המסאי של הפירוש 16
- פרק חמישי: מקורות הפירוש
- א. עיקר החיבור: ילקוט פירושים 18
- ב. מתורתם של חכמי מזרח ומערב 18
- ג. יפת בן עלי 20
1. פירוש יפת כמקור ראשי 20
2. הטעם להעלמת שמו של יפת 20
3. שתי דוגמאות לזיקת פירוש רב יצחק לפירוש יפת 21
- פרק שישי: בין תרגום יפת בן עלי לתרגום רב יצחק
- א. יפת ופירושו 26

- 27 ב. פירוש על פי ההקשר הספרותי
 29 ג. הדמיון הרב בין שני התרגומים
 30 ד. מה הוסיף רב יצחק על יפת?
 31 1. אטימולוגיה
 31 2. תרגום מילולי מול תרגום מרחיב
 32 3. תרגום נוקשה מול תרגום גמיש
 33 4. תרגום בהשפעת חכמי אנדלוסיה
 35 5. תרגום ענייני ריאליה
 35 6. בין תרגום לפירוש

37 פרק שביעי: סוגי פרשנויות בפירוש רב יצחק

- 37 א. המדרשים, התרגום המיוחס ליונתן והמסורה
 37 1. יחסו לספרות חז"ל
 38 2. פרשנויות לפי התלמוד והמדרשים
 40 3. פרשנויות לפי התרגום המיוחס ליונתן
 41 [א] תרגום ארמי מילולי
 41 [ב] פירושים תלויי הקשר
 42 [ג] מדרשי הלכה ואגדה
 44 4. פרשנויות לפי המסורה
 44 [א] חילופי כתיב וקרי
 46 [ב] קריין ולא כתיבן
 47 [ג] פרשנות מרחיבה
 48 ב. המדרש הפרוגנוסטי
 48 1. פרוגנוסטיקה בפירושי הקראים
 49 2. פירושים פרוגנוסטיים
 49 [א] המשיח והמשיחיות
 53 [ב] מוסלמים, נוצרים ויהודים
 56 ג. הפירוש הפסיכולוגי
 56 1. התבוננות בחיי הנפש של הגיבורים
 56 2. גילויי תודעות הגיבורים

60 פרק שמיני: עורך ספר שמואל ב: כלי פרשני-ספרותי

- 60 א. העורך (הַמְדִּין) בפירוש יפת
 60 ב. זהותו של העורך ותפקידו
 61 ג. הַמְדִּין בפירוש רב יצחק
 62 1. כיצד עיצב העורך את הטקסט המקראי?
 64 2. הארת דמויות הגיבורים
 66 3. רב יצחק על הַמְדִּין
 67 ד. מונחי פרשנות ערביים נוספים בפירוש רב יצחק

70	פרק תשיעי: ההשפעה האנדלוסית על חקר לשון המקרא בפירוש
70	א. רב יצחק וחקר סוגיות הלשון
71	ב. חכמי אנדלוסיה ופירוש רב יצחק
72	ג. ההשפעה האנדלוסית כיצד?
72	1. העיון הלקסיקלי והבירור האטימולוגי
74	2. שדות סמנטיים
76	פרק עשירי: נופי הארץ ואתריה בפירוש
76	א. תרגום ערכים טופונימיים וגאוגרפיים לפני זמנו
76	ב. רב יצחק כמתרגם טופונימים
77	ג. האטימולוגיה כשיטה פרשנית
79	ד. זיהוי אתרים מקראיים עם טופונימים ערביים בני זמנו
80	ה. הטופוגרפיה ותמונת היישובים
82	ו. הצומח
83	ז. רב יצחק כחוקר אמפירי של הריאליה
85	פרק אחד עשר: דרכי בההדרת הפירוש
88	פרק שנים עשר: רשימת כתבי היד

פירוש רב יצחק בן שמואל הספרדי לספר שמואל ב

90	פרק א
96	פרק ב
114	פרק ג
146	פרק ד
156	פרק ה
174	פרק ו
196	פרק ז
218	פרק ח
232	פרק ט
240	פרק י
252	פרק יא
266	פרק יב
296	פרק יג
322	פרק יד
346	פרק טו
374	פרק טז

388	פרק יז
410	פרק יח
430	פרק יט
464	פרק כ
484	פרק כא
522	פרק כב
580	פרק כג
622	פרק כד

רשימות ומפתחות

667	ביבליוגרפיה
693	מפתח הפסוקים הנזכרים במהדורה
702	מפתח כללי

פתח דבר

מוגש בזאת לקהל המעיינים והחוקרים פירושו של רב יצחק בן שמואל הספרדי, בן המאות האחת-עשרה והשתיים-עשרה, לספר שמואל ב. פירוש זה היה גנוז מאות בשנים בכתב יד יחיד שהתגלגל לספרייה הבריטית בלונדון; ואבינו, שמעון שטובר ז"ל, עמל שנים רבות על ההדרתו. הוא החל בכך בעשור הראשון של מאה זו, עוד בימיה של אימנו היקרה רבקה ז"ל, והיא אף הקלידה את הפירוש שהעתיק אבא מכתב היד. לאחר פטירתה המשיך אבא ועמל על הכנת המבוא, על התרגום ועל מאות ההערות שהעיר (כמעט על כל פסוק), הן הערות על מקורות הפירוש והן הערות על הפירוש עצמו.

אבא קיווה מאוד להוציא ספר זה עוד בחייו, ואף ידע כי חוקרים ומעיינים ממתנים לו. גם בשנותיו האחרונות, כשחלה מאוד, עמל על הספר כל זמן שהיה יכול. בימיו האחרונים ממש עוד הספיק לעבור על הספר ולהגיה את המבוא. לצערנו אבא לא הספיק לסיים את המלאכה, ועל כן הגהנו אנו הגהה אחרונה והתקנו את המפתחות לספר (שכן אבא הותיר מפתח חלקי בלבד).

האתגר המרכזי שניצב בפני אבינו בעת הההדרה היה העובדה שפירושו של רב יצחק בן שמואל מכיל לא רק פירוש ארוך, אלא גם תרגום של הפסוקים מעברית לערבית-יהודית. משום כך היה צריך לתרגם לעברית הן את תרגומו של המפרש לפסוקים והן את פירושו, ועליו כמובן להוסיף הערות. מבנה זה יצר קושי מיוחד בניסיון ליצור הקבלה ויזואלית בין המקור בערבית-יהודית של התרגום והפירוש לבין תרגומו של המהדיר לשניהם, מה שחייב את העוסקים במלאכה למצוא פתרונות יצירתיים.

המהדורה שלפניכם מורכבת משלושה חלקים: 1. מבוא ארוך, אשר מלבד פרטים ביבליוגרפיים והיסטוריוגרפיים על אודות בעל הפירוש, ומלבד תיאור התגלגלות כתב היד לספרייה שבה הוא נמצא, מכיל גם ניתוח מפורט של דרכו הפרשנית ודיון במקורותיו, ומתייחס באופן מיוחד להישענותו יוצאת הדופן על פירוש לספר שמואל ב של אחד מראשי הקראים, יפת בן עלי. 2. גוף הפירוש של רב יצחק בן שמואל, הכולל תרגום פרשני של פסוקי שמואל ב ופירושים, שניהם בערבית-יהודית, כאשר במקביל מובאים תרגום הפסוקים ופירושים בעברית, מעשה ידי המהדיר. 3. רובד ההערות, העוסקות בהסבר הפירוש, בחילופי נוסח שלו (בין היתר מכתב יד חלקי המצוי בספריית סנקט פטרבורג), בלשוניותו, במקורות עליהם הוא נסמך ובמחקרים הקשורים אליו.

לצערנו לא זכינו כי פתח דבר זה ייכתב על ידי אבינו, וחבל על דאבדין. עם זאת זכינו, בשל הרצון להשלים את עבודתו, לקרוא מחדש בספר שמואל וללמוד מפירוש נדיר שאיננו רגילים לו כיום. יש בפירוש זה עיון בפשוטם של כתובים יחד עם דיונים ארוכים במקורם העברי של ביטויים, שמות, פעלים ותארים, אשר כולם מעידים על עושר ידיעותיהם של המפרש והמהדיר גם יחד בצפונות השפה העברית ובתורותיהם של חוקריה המוקדמים.

במידה רבה משקפים הפירוש והמהדורה שלו את אהבותיו הגדולות של אבינו: השפה העברית והשפה הערבית וכן התנ"ך (ובייחוד ספר שמואל), שבהם הגה יומם ולילה.

*

אבינו בוודאי היה יודע כיצד לכתוב את הדברים המתאימים לספר זה וכיצד להודות כראוי לכל מי שנטל חלק במלאכה, ובהיעדרו נשתדל לעשות זאת במקומו. בראש ובראשונה נתונה תודתנו לאכסניה, היא קרן הרב דוד משה ועמליה רזון, שהואילה להוציא ספר זה במסגרת הסדרה 'מקורות לחקר תרבות ישראל', בהובלת פרופ' מנחם בן-ששון שעמל רבות להוצאת הספר. אנו מודים גם לשאר חברי הנהלת הקרן ובהם פרופ' אברהם גרוסמן ז"ל, שהיה בן כיתתו של אבינו בבית הספר התיכון בחיפה ויחד חלקו גם שנים רבות באקדמיה, ואשר דרש בכל עת בשלום אבינו ובשלום הספר, אך כמו אבינו לא זכה לראותו יוצא לאור. חובה נעימה היא לנו להכיר תודה לחוקרים הרבים של 'החברה לחקר התרבות הערבית היהודית של ימי הביניים', שהיו חברים של אבא בלב ובנפש מלבד היותם עמיתיו למחקר; וכן לעמיתיו היקרים מהמחלקה ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטת בר אילן. תודה גם ליושבי בית הספרים הלאומי, אשר במשך שנים רבות ארחו לו לחברה והיו מקור לעצה טובה ולשיחה מעשירה. בחברתם הוא מצא אוזן קשבת להיוועץ, לשמוע ולהחכים, במחקריו בכלל ובעבודתו על ספר זה בפרט.

תודתנו לספרייה הבריטית בלונדון, שהעמידה לרשותו של אבינו את כתב היד שמהווה מקור ראשי לטקסט העומד ביסוד ספר זה. אנו מודים גם לספרייה הרוסית הלאומית בסנקט פטרבורג, שהעמידה לרשותו של אבינו כתב יד ששימש מקור להשוואה ולאיומות הטקסט. אנו מודים מאוד לעובדי בית הספרים הלאומי (עוד במשכנו בקמפוס האוניברסיטה בגבעת רם) ובעיקר לאנשי המכון לתצלומי כתבי יד, שסייעו רבות להכנת ספר זה ולהשלמתו. ליטל וחגי רוט השקיעו שעות רבות מזמנם בעיבוד הטקסטים של המהדורה כדי שניתן יהיה להגיע לגרסה ראשונית שלה, יעמדו שניהם על הברכה. ד"ר יחיאל קארה הכין את הגרסה הראשונית, חן חן לו. איתו עבדה ד"ר שרה כהן, שהייתה גם עורכת הלשון של המהדורה, ואנו מודים לה מאוד. מר יחזקאל חובב עבר על הגרסה הראשונית והציע פתרונות שונים לעיצובה, ותודתנו נתונה גם לו.

תודה מיוחדת אנו חבים למר יצחק (צ'יקו) גילה ולד"ר איילת לזרובסקי, אשר ללא עבודתם המאומצת לא יכול היה ספר זה לראות אור: צ'יקו עמל רבות ובמסירות על הספר מן הצעדים הראשונים ועד הגעתו לידי סיום, בכל שלב משלבי העבודה; ואיילת ליוותה את עבודתו של אבינו על המבוא בימיו האחרונים, ואנו מוקירים זאת מאוד. היא גם התמודדה בהצלחה רבה עם הקשיים שביצירת המהדורה המורכבת. איתה עבדה גב' אירית נחום, שהייתה אחראית גם על עיצוב הספר, ותודתנו העמוקה נתונה לה. תודה גם למר אפרים בן פורת, שעבד על שיפור הטקסטים בערבית-יהודית. הספר לא היה מתפרסם ללא עזרתה היקרה של הדס שטובר (כלת המהדיר) ועזרת איתי (נכדו), שעבדו גם על המפתחות. יהי רצון שגאולת פירוש זה מתוך כתב היד תרים תרומה לחקר פרשנות המקרא בימי הביניים, ובמקביל תתרום גם לפרשנותו המגוונת של ספר שמואל ב.

*

פתח דבר

ספר זה מוקדש לזכרם היקר של הורינו: לזכרה של אימנו מורתנו רבקה בת רחל ומשה בצלאל פרידמן, שאין ספק כי אבינו היה מקדיש את הספר לה באשר כל שהיה ויש לו ולנו הוא משלה; ולזכרו של אבינו מורנו, שעמל על ספר זה עד כלות.

יום ה' לסדר "טובה הארץ מאד מאד"

ערב פרשת שלח לך התשפ"ה

גד ועידו שטובר ובני משפחותיהם